

TATIANA KANANOWICZ* | UNIwersYTET GDAŃSKI

Rama modusowa tekstu naukowego. Propozycja metodologii opisu (na materiale tekstów z obszaru humanistyki)

Słowa kluczowe: modus, *dictum*, eksplikacja modusu, inkorporacja modusu, podmiot modusowy, impersonalizacja.

---

doi: <http://dx.doi.org/10.31286/JP.100.4.6>

Wstęp

Obiektem badań w niniejszej pracy jest tekst naukowy, a dokładniej ta część jego semantyki, która skupia się wokół jednej z najbardziej istotnych kategorii tekstowych – tak zwanego obrazu autora/nadawcy. Jest to uniwersalna kategoria tekstowa, mająca jednak różne realizacje w tekstach o różnej przynależności dyskursywnej: zarówno pod względem semantyki, jak i częstotliwości „ujawnień” autora/nadawcy w tekście. I choć w lingwistyce tekstu naukowego znaleźć można sporo odniesień do tej kategorii (Gajda 1982; Skubalanka 2001; Dönninghaus 2005; Kotúrova 2010; Warchał 2015), wydaje się, że wymaga ona dalszych badań (zob. Kananowicz 2020).

W lingwistyce polskiej w odniesieniu do tekstu naukowego kategoria ta jest najczęściej opisywana za pomocą pojęcia *metatekstu* (Mikołajczak 1991; Starzec 1994, 1999; Gajewska 2004). W niniejszej pracy na określenie tej kategorii będę się posługiwać terminem *modus*. Uzasadnienie tej decyzji terminologicznej i definicję terminu przedstawiam w pierwszej części artykułu. Następnie, opierając się na inwariancie modusowym, zakreśliłam semantyczne pole modusu w tekście naukowym i rozpoczynam „tropienie” modusu i podmiotu modusowego z użyciem aparatu metodologicznego składni semantycznej w tej wersji, która jest znana w Polsce z *Gramatyki współczesnego języka polskiego* (Topolińska (red.) 1984) i rozwijana w badaniach polskich i rosyjskich naukowców (Mindak 1983; Arutúnova 1988, 2009; Kormilicyna 1988; Grzegorzczkowska 1995, 1996; Gak 1998; Jędrzejko 1993, 2002; Żmigrodzki 2000; Korytkowska, Małdziewa 2002; Zolotova i in. 2004; Kiklewicz, Korytkowska (red.) 2010 i in.). Stosowana tu metodologia wpisuje się w szeroki nurt prac, w których gramatyka zostaje „powołana do służby” tekstowi. Najważniejszym narzędziem analizy jest pojęcie *polipredykatywności zdania* i związane z nią procesy: nominalizacja, autoryzacja, adverbializacja i in. Do analizy tekstu wykorzystuję również narzędzie, jakim jest model zdania (i transformacje modelowe) – rzuca

---

* tatiana.kananowicz@ug.edu.pl; ORCID: 0000-0002-1156-5934

ono nowe światło na zachodzące w tekście procesy związane między innymi z usuwaniem podmiotu modusowego z tkanki tekstowej i pozwala zidentyfikować jako modusowe takie konstrukcje, które na pierwszy rzut oka nimi nie są.

Każde z tych narzędzi z osobna jest dobrze znane badaczom składni, zebrane razem do analizy tekstu tworzą systemową metodologię umożliwiającą całościowe ujęcie modusu. Celem artykułu jest zatem nie tylko opis zjawiska, jakim jest modus tekstu naukowego, ale też zaproponowanie metodologii takiego opisu.

Materiał badawczy pochodzi z 20 polskich tekstów naukowych z obszaru humanistyki, najczęściej o problematyce językoznawczej – są to artykuły naukowe opublikowane w czasopismach naukowych i w wydawnictwach zwartych. W związku z tym, że praca według proponowanej metodologii polega w dużej mierze na analizie zdania polipredykatywnego i wyekscerpowaniu z niego podstawowych i niepodstawowych (niezdaniotwórczych) struktur predykatywnych, przydatniejsza będzie informacja o ich ogólnej liczbie: w tym momencie na badany korpus składa się około 5000 jednostek.

Ustalenia terminologiczne

Na początku należałoby od razu zaznaczyć, że zawarty w tytule termin *modus* będzie tu używany w znaczeniu nadanym mu przez francuskiego lingwistę Charles'a Bally'ego, który wyróżnił w zdaniu dwie warstwy: *dictum* – opisujące stan rzeczy, i *modus* – opisujący stosunek mówiącego do *dictum*. Pojęcie *modus* jest aktywnie rozwijane w lingwistyce rosyjskiej (Šmelëva 1984, 1988, 1995, 2006; Arutúnova (otv. za vyp.) 1987; Fedosúk 2013 i in.). W lingwistyce polskiej *modus* w tym rozumieniu nie upowszechnił się, niemniej jest to pojęcie znane badaczom polskiej składni i lingwistyki tekstu: wzmianki o nim znajdujemy między innymi w *Encyklopedii językoznawstwa ogólnego* (Polański (red.) 1993), w *Wykładach z polskiej składni* Renaty Grzegorzczkovej (1996) oraz w *Tekstologii* Jerzego Bartmińskiego i Stanisławy Niebrzegowskiej-Bartmińskiej (2009).

Za Tatianą V. Šmelëwą (1984: 78) przez *modus* będę rozumieć

zestaw sensów subiektywnych, które mówiący może i powinien wyrazić, wchodząc w różnego typu interakcje i stając się autorem wypowiedzi zbudowanych według reguł danego języka¹.

W definicji tej „sensy subiektywne” odsyłają nas do postaw nadawcy, który subiektywnie interpretuje/komentuje zawartość *dictum*; czasowniki modalne *może* i *powinien* wskazują na potencjalność wyrażenia postawy (i związaną z nią zasadniczą implicytność modusu) i konieczność jej wyrażenia, kiedy wymagają tego reguły komunikacji, por.:

Modus tworzy ramę modalną dla właściwego zdania, ma naturę semantyczną, tzn. tkwi w warstwie głębokiej i może, ale nie musi, być ujawniany na powierzchni tekstu (Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009: 64).

¹ Wszystkie cytaty ze źródeł rosyjskojęzycznych są przytaczane w przekładzie autorki artykułu.

Fragmencie definicji: „stając się autorem wypowiedzi” oznacza, że nadawca może nie być autorem wypowiedzi (może odtwarzać tekst innego nadawcy).

Przez *konstrukcję modusową* rozumiem każdy element/strukturę składniową (wyraz, połączenie wyrazowe, zdanie) cechujące się predykatywnością, która w strukturze głębokiej zawiera podmiot semantyczny, odsyłający do autora tekstu lub innych podmiotów czynności naukowych.

Można mówić o wąskim i szerokim rozumieniu modusu. W tym pierwszym wypadku chodzi o tak zwane postawy propozycjonalne (ang. *propositional attitude*, ros. *пропозиционал'наâ установка высказыvaniâ*) – stosunek nadawcy do propozycji (Russel 1956; Arutunova 2009), czasownikami modusowymi zaś nazywa się czasowniki propozycjonalne, do których tradycyjnie zalicza się czasowniki percepcyjne (*widzę, słyszę, odczuwam, że...*), predykaty emocjonalne (*cieszę się, żałuję, ubolewam, że...*), predykaty modalności epistemicznej (*wiem, że...; jestem przekonany, że...; wątpię, że...*), czasowniki mówienia (*mówię, że...*), predykaty wolicjonalne (*chcę, żeby...; mam nadzieję, że...*) (zob. Gak 1987: 39–40). W szerokim rozumieniu do modusowych zalicza się prawie wszystkie sensy, które we współczesnej lingwistyce odnosi się do sensów pragmatycznych (również w szerokim rozumieniu pragmatyki – jako sfery użycia języka związanej z wyborem): znaczenia modalności, aproksymacji, emocji, zwątpienia, konotacje, znaczenia fatyczne i perswazyjne, kategorię honoryfikatywności i in. W tej postaci modus najbardziej szczegółowo został opracowany przez T.V. Šmelëva.

W koncepcji badaczki na modus składają się cztery kategorie: (1) metakategorie, (2) kategorie aktualizacyjne, (3) kategorie kwalifikacyjne, (4) kategorie stosunków społecznych.

Pierwsza kategoria – metaaspekt modusu – obejmuje

zestaw autorskich ocen i autokomentarzy dotyczących własnych zachowań werbalnych, w których trakcie powstaje wypowiedź, pod kątem jej zgodności z normami i konwencjami komunikacyjnymi (Šmelëva 1995: 14).

Składają się na nią cztery typy metasensów: (1) warunków wstępnych, (2) gatunku, (3) doboru informacji, (4) doboru środków językowych (Šmelëva 1995: 15).

Cechą charakterystyczną owych sensów jest ich zasadnicza implicytność: normą jest brak ich wskaźników w wypowiedzi. Obecność takich wskaźników świadczy o jakimś szczególnym wypadku. Innymi słowy, w wypadku metakategorii modusowych działa pewna norma, która jest odbierana jako niewymagająca specjalnych omówień, i dopiero odejście od normy jest sygnalizowane metawskaźnikami (Šmelëva 1988: 32).

Na normę składają się następujące stwierdzenia:

- (1) nie mów rzeczy nieprzyjemnych;
- (2) nie przesadzaj i nie bądź kategoriyczny;
- (3) wskazuj źródło informacji;
- (4) dbaj o logikę i konsekwencję narracji;

- (5) trzymaj się jednego sposobu prowadzenia konwersacji, jednego stylu wypowiedzi;
 (6) uzasadniaj swoje wnioski (Šmelëva 2006: 26)².

Metasens *warunki wstępne* obejmuje „obraz nadawcy” i „obraz odbiorcy”, z którymi związane są odpowiednio kategorie autoryzacji-1 oraz adresacji, przejawiające się w warstwie tekstowej w postaci wyrazów i wyrażen typu: *moim zdaniem, sądzę, jak pani/pan wie, jak pani/pan się domyśla* i in.

Poza autoryzacją i adresacją wśród metasensów znajdziemy takie sensy, jak: intencja komunikacyjna, cel, motywacja, stosowność wypowiedzi (*celem niniejszego opracowania jest..., należy zaznaczyć, podsumowując* i in.), oraz semantykę gatunku mowy (np. w wypadku prośby wyrażać ją będzie zwrot *proszę*) i semantykę doboru informacji zgodnie z zasadami (1) prawdziwości (szczerości), (2) dokładności, (3) skromności, (4) nieprzesadzania, (5) niekrzywdzenia odbiorcy, (6) niebanalności, (7) zgodności z doświadczeniem i oczekiwaniami odbiorcy (*mówiąc dokładnie, szczerze mówiąc, raczej, dosłownie* i in.) (Šmelëva 1995: 17–18).

Drugi – aktualizacyjny – aspekt modusu składa się z czterech kategorii: (1) personalizacji (kto jest podmiotem wydarzenia?), (2) modalności-1, realizowanej w kategorii trybu (czy faktycznie doszło do danego wydarzenia?), (3) lokalizacji czasowej (kiedy?) i (4) przestrzennej (gdzie?) (Šmelëva 1995: 21).

Kwalifikacyjny aspekt modusu tworzą kategorie: (1) modalności-2 (możliwość, konieczność, wolicjonalność), (2) oceny, (3) autoryzacji-2 i (4) perswazyjności (Šmelëva 1995: 26–27). Ciekawy jest tu podział na autoryzację-1, przez którą badaczka rozumie sygnały „uzewnętrzniania się” autora, i autoryzację-2, czyli:

informowanie o źródłach informacji i sposobach jej uzyskania, [...] treść autoryzacji jest zorganizowana wokół przeciwstawienia *swój/obcy* lub *należący do nadawcy/cytowany* (Šmelëva 1984: 90–91).

Kategoria ta bezpośrednio nawiązuje do postulatu „wskazuj źródło informacji” oraz rozszerza ramę modusową na tak zwane sygnały cytowania: *według X, jak mawiał Y, że niby* i in., a zarazem obejmuje nią inne podmioty czynności naukowych. Perswazyjność wiąże się z kategorią pewności/niepewności nadawcy co do prawdziwości informacji (*owszem, naturalnie* i in.). Społeczny aspekt modusu służy do wyrażania stosunku nadawcy do odbiorcy (Šmelëva 1995: 29).

Aby uzasadnić wprowadzenie terminu *modus*, kilka słów należałoby powiedzieć o istniejących w polskiej lingwistyce alternatywach. Wydaje się, że za pojęcie korelujące z modusem można uznać *metatekst*. Przede wszystkim mają one to samo źródło – klasyczną już dziś pracę Anny Wierzbickiej (1971). Jak mówi sama T.V. Šmelëva (1995: 29), wprowadzone przez A. Wierzbicką pojęcie było jedną z inspiracji, które legły u podstaw jej metakategorii

² Opracowany przez T.V. Šmelëvą „kodeks zachowań werbalnych” pod wieloma względami przypomina zasady konwersacyjne Paula Grice’a. Wiele spostrzeżeń i wniosków rosyjskiej badaczki jest spójnych z poglądami tego lingwisty, m.in. to, że podstawą kodeksu są naruszenia (Šmelëva 2006: 13). Należy zaznaczyć, że publikacje T.V. Šmelëvej na ten temat ukazywały się w Rosji, zanim pojawiły się tam przekłady prac P. Grice’a.

modusowych. Podobieństwo dotyczy zwłaszcza ujmowania metatekstu jako dodatkowej predykcji, nieodnoszącej się do poziomu przedmiotowego, por.:

[jest to] wypowiedź, której tematem jest sam tekst, typ predykcji, który przewija się w całym toku komunikatu językowego, stanowiąc komentarz do tekstu zorientowanego przedmiotowo, spajając go i wyznaczając jego punkty graniczne (Dobrzyńska 1978: 103).

O podobieństwie obu pojęć w tym aspekcie świadczy również definicja *jednostek poziomu meta*, przytaczana przez Macieja Grochowskiego (2017: 214) w artykule podsumowującym dzieje polskiej składni (gdzie autor postuluje m.in. ujęcie tych jednostek w przyszłej nowej składni języka polskiego), por.:

Składnia jednostek poziomu meta to składnia zbioru jednostek niemających odniesienia do świata pozajęzykowego. Zbiór ten jest wielowarstwowy i obejmuje m.in. należące do klasy syntaktików operatory metapredykatywne, metaprzymiotniki i metaprzysłówki, a także parataktemy, wśród których podstawowe podzbiory tworzą spójniki i partykuły.

Poza tym metatekst w lingwistyce polskiej już dawno przestał być tylko „tekstem o tekście”, ale wchłonął też różnorodne inne sensy subiektywne, zbliżając się pod tym względem do modusu. W niektórych ujęciach metatekst łączy się z modusem przez wysunięcie na pierwszy plan nadawcy, por.:

Metatekst jest tekstem o tekście, wyrazem samoświadomości nadawcy, który nie tylko mówi o czymś, ale też kontroluje i komentuje własne mówienie i tekst, jaki tworzy, jego temat, składniki, także poszczególne wyrażenia, których używa. Co więcej, mówiący czy piszący może też komentować własne zachowania komunikacyjne, to, co się dzieje na styku nadawca – odbiorca, ja – ty (Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009: 187).

Postawienie w centrum nadawcy zaowocowało włączeniem do metatekstu między innymi modalności (Pisarkowa 1975; Skubalanka 1991; Gajewska 2004), wyrażeń fatycznych – sygnałów rozpoczęcia, podtrzymania i zakończenia komunikacji (Ożóg 1990) i innych sensów, które są przypisywane modusowi. Jednocześnie

większość badaczy od początku akceptowała też fakt, że [...] do elementów meta zaliczane są składniki związane z postacią fizykalną tekstu (np.: elementy prozodyczne, np. akcent zdaniowy, intonacja, w wypadku tekstu mówionego, elementy graficzne, np.: akapit, światło, pogrubienie, nawias, cudzysłów, w wypadku tekstu pisanego) (Piekarczyk 2015: 70),

oraz takie elementy tekstu, jak: tytuł, wstęp, spis treści, przypisy i in. I tutaj już nie da się mówić o korelacji – mimo podobieństwa i pewnego znaczeniowego pokrywania się pojęcia *modus* i *metatekst* znacząco się różnią. Zaletą modusu jest to, że czyniąc nadrzędną kategorię

nadawcy, zdołał objąć swoim zakresem wielość postaw nadawcy, w tym również metatekst. Słabością metatekstu jest to, że czyniąc nadrzędnym pojęcie tekstu, stracił precyzję i zaczął wchłaniać elementy, które trudno połączyć w ramach wspólnej metodologii, por.:

Nieustanne wzbogacanie rozumienia metatekstu, odkrywanie nowych jego aspektów spowodowało w konsekwencji, że kategoria ta, mimo że poddawana długiej i wielostronnej obserwacji, nie ma jednej, akceptowanej przez wszystkich definicji, że za każdym razem domaga się wyjaśnienia. A ciągle poszerzanie granic metatekstu budzi obawy nawet badaczy akceptujących nieostrość kategorii (Piekarczyk 2015: 70).

Podsumowując, w niniejszej pracy będzie używane pojęcie *modusu* w rozumieniu T.V. Šmelëvej. Zgodnie z nim *metatekst* jako „komentarz nadawcy odnośnie do operacji wykonywanych na tekście” jest jedną z kategorii modusowych.

Semantyczne pole modusu

Rama modusowa tekstu naukowego jest bogata, ale nie różnorodna. Jak wynika z zebranego materiału, ze wszystkich sensów modusowych wymienionych przez T.V. Šmelëvą w badanych tekstach naukowych najczęściej przejawiają się dwa: modus intelektualny (myślenie i mówienie) i modus epistemiczny (wiedza i opinia). Jest to związane z czynnikami ekstralingwistycznymi, które rządzą konstruowaniem dowolnego tekstu naukowego. Są nimi „etapy działalności badacza – od sytuacji problemowej do idei (hipotezy), jej udowodnienia i wniosków” (Kožina (red.) 2003). Autor konstruuje tekst, który ma być logiczny i zrozumiały, komentuje własne rozważania, ocenia je, prowadzi dialog z czytelnikiem – jest obecny w tekście przez cały czas:

Autora nie da się usunąć z konstruowanego przez niego obrazu świata. Jest nie tylko konstruktorem logiki faktów, ale również twórcą, który aktywnie zaznacza swoją pozycję w nauce (Kotúrova, Baženova 2007: 22).

Jądro bloku intelektualnego tworzą czasowniki modusowe oznaczające czynności intelektualne, które autor wykonuje w miarę budowania tekstu, jednocześnie je nazywając. Te predykaty można podzielić z kolei na ogólne – które mogą się pojawić w dowolnej części tekstu, oraz szczegółowe – związane z określoną sytuacją komunikacyjną. Do ogólnych należą czasowniki:

mówić, badać, analizować, interesować się, określać, konstatować, rozpatrywać, rozumieć, przedstawiać, twierdzić, zajmować się, opracowywać, opisywać, porównywać, zapoznawać i in.

Predykaty szczegółowe są związane z wprowadzeniem celu badań, metodologii, hipotez badawczych, z określeniem obiektu badań, definiowaniem terminów, przytaczaniem argumentów, przykładów, wnioskowaniem, przeformułowaniem i in. Są to takie czasowniki, jak:

definiować, określać, nazywać, oznaczać, wymieniać, zakładać, przypuszczać, udowadniać, przekonywać się, wychodzić z założenia, wnioskować, dochodzić do wniosków, konkludować i in.

Blok modusu epistemicznego tworzą podstawowe i niepodstawowe jednostki predykatywne ze znaczeniami wiedzy i opinii i modalnymi znaczeniami prawdziwości/pewności i prawdopodobieństwa/niepewności:

wiedzieć, znać, uważać, myśleć, wątpić, wydawać się, w czyjejś opinii, czyimś zdaniem, prawdopodobnie, wiadomo, na pewno, raczej i in.

Do tego bloku zaliczam również wskaźniki modalności aksjologicznej: *sprawiedliwie, słusznie, poprawnie* i in.

Sposoby eksplikacji modusu

Według obszaru działania modusu wszystkie konstrukcje modusowe można podzielić na dwie grupy: modus działający na poziomie zdania (modus zdaniowy) oraz modus działający na poziomie tekstu (modus tekstowy). Modus zdaniowy jest częścią zdania (prostego lub złożonego), zawierającego również część dyktalną; modus tekstowy jest samodzielną jednostką predykatywną – zdaniem.

Według kryterium łączenia się modusu z *dictum* w ramach jednej struktury zdaniowej można wyróżnić dwa sposoby eksplikacji modusu zdaniowego: (1) modus dyskretny, niewchodzący w skład *dictum*; (2) modus niedyskretny – inkorporowany w strukturę *dictum*, rozbudowujący podstawową strukturę predykatowo-argumentową.

Modus zdaniowy

Dyskretny modus zdaniowy

Pierwszą grupę eksplicytnych dyskretnych konstrukcji modusowych stanowią zdaniotwórcze (orzeczeniowe) struktury predykatywne, które są członem nadrzędnym w zdaniach dopełniających (intensjonalnych/treściowych) (Grzegorzczkowska 1996: 106–116). W badanych tekstach wśród predykatów wprowadzających zdania podrzędne są predykaty z obu wymienionych grup semantycznych – intelektualne (*Należy zaznaczyć, że...; Chciałbym podkreślić, że...*) i epistemiczne (*Uważam, że...; Należy sądzić, że...*), por. przykłady z tekstów³:

Wychodzę z założenia, że media przede wszystkim modyfikują [...] wizje rzeczywistości (S);

Jestem przekonany, że dla mediów wspólną bazą kulturową [...] są utrwalone kulturowo struktury kognitywne (S).

Opisane wyżej konstrukcje modusowe mogą wchodzić w niezmienionej formie (zdaniowej) w skład *dictum* w postaci tak zwanych wtrąceń – por.:

Te „małe” pytania językowe, *jak się przekonamy dalej*, bynajmniej nie są mniej ważne od poprzednich (D-N),

³ Rozwiązania skrótów podano na końcu artykułu – patrz *Źródła*.

albo – częściej – przyjmować formę wyrazów i połączeń wyrazowych, które „nie wchodzą w regularne zależności składniowe w zwykłym rozumieniu związków między formami” (Grochowski 2017: 215), „nie są włączone do składni zdania, ale należą do «składni» wypowiedzenia” (Żabowska 2009: 180). Są to takie jednostki, jak: *zresztą, à propos, innymi słowy, nawiasem mówiąc* i in., nazywane w tradycji polskiej – ogólnie – „jednostkami reprezentującymi poziom meta (w opozycji do jednostek poziomu przedmiotowego)” (Grochowski 2017: 215). Ich związek z *dictum* może mieć charakter parentetyczny lub parataktyczny (Wajszczuk 2005: 109–117); na poziomie powierzchniowym są związłym sygnałem modusowego komentarza czy to natury modalnej (z *pewnością, prawdopodobnie, chyba* i in.), czy intelektualnej (metatekstowej) (*na przykład, istotnie, mianowicie* i in.), por.: *prawdopodobnie, chyba* – ‘przypuszczam; nie jestem pewny’; *na przykład* – ‘przytoczę przykład’ itd. Oto przykłady z tekstów:

Z pewnością pluralistyczny i policentryczny charakter współczesnej kultury medialnej sprzyja tworzeniu się równych „mikroideologii” (S) – ‘*Jestem przekonany, że pluralistyczny i policentryczny charakter współczesnej kultury medialnej sprzyja tworzeniu się równych „mikroideologii”*’;

Rzeczywiście, w pewnym sensie użycie tego terminu odbiega od tradycji polskiej (D) – ‘*Zgadzam się, że w pewnym sensie użycie tego terminu odbiega od tradycji polskiej*’.

Niedyskretny modus zdaniowy

Inkorporację modusu w strukturę *dictum* na poziomie zdaniowym można zilustrować następującym przykładem:

Co więcej, to właśnie procesy peryferyjne z punktu widzenia nauki są głównymi punktami odniesienia dla obecnej refleksji (D).

W powyższym zdaniu jest 5 struktur predykatywnych, które – sięgając do struktury głębszej – można przedstawić w następujący sposób:

- (1) ‘chciałabym dodać’ (*co więcej*);
- (2) ‘naukowcy uważają’ (*z punktu widzenia nauki*), że
- (3) ‘niektóre procesy są peryferyjne’
- (4) ‘ja uważam’ (*dla obecnej refleksji*), że
- (5) ‘te procesy są głównymi punktami odniesienia’.

Dictum jest tu reprezentowane przez struktury (3) i (5), pozostałe konstrukcje są modusowe. Pierwsza z nich (*co więcej*) odnosi się do modusu intelektualnego i jest dyskretna, dwie pozostałe (*z punktu widzenia nauki, dla obecnej refleksji*) to modus epistemiczny inkorporowany, wyrażony przyimkowo-rzeczownikową konstrukcją (nominalizacją).

Inkorporacja modusu wiąże się zazwyczaj z dążeniem autora tekstu do maksymalnej kondensacji treści, owocującym konstruowaniem zdań polipredykatywnych, a także z dążeniem do obiektywności narracji naukowej, skutkującym „usuwaniem” semantycznego podmiotu z powierzchniowej struktury zdania (impersonalizacja) (zob. Kananowicz 2018). W związku z tym w tym miejscu należałoby się przyjrzeć sposobom eksplikacji podmiotu modusowego i strategiom jego degradacji/usuwania.

Inkorporacja modusu na poziomie zdaniowym: podmiot modusowy i strategie impersonalizujące

Podmiotem modusowym jest autor tekstu naukowego lub inni badacze, do których odwołuje się autor. Podmiot modusowy może być: (1) eksplicytny, (2) zdegradowany/obniżony w randze (usunięty z pozycji głównego członu zdania – podmiotu gramatycznego) lub (3) całkowicie usunięty ze struktury powierzchniowej. Jeśli chodzi o autora tekstu naukowego, eksplicytny podmiot może przybierać formę tak zwanej *ja*-konstrukcji (*uważam, pokażę, zaliczam* i in.), rzadziej (w polskim dyskursie naukowym) – *my*-konstrukcji (*prześledźmy, jak już wspominaliśmy* i in.), dla innych podmiotów zaś będą to *on/ona*-konstrukcje (*Gajda wyodrębnia, Grzegorzyczkova pisała* i in.). Najczęściej jednak podmiot modusowy zostaje zdegradowany/obniżony w randze (*wydaje mi się, zdaniem Gajdy* i in.) lub całkowicie usunięty ze zdania. Najbardziej rozpowszechnione sposoby usuwania podmiotu w badanych tekstach to:

(1) wspomniane już wyżej dyskretne wyrazy i wyrażenia modusowe, których struktura albo w ogóle nie przewiduje pozycji dla podmiotu (*niestety, owszem, nawiasem mówiąc*), albo zapewnia mu pozycję zdegradowaną (*w mojej opinii, z naszego punktu widzenia* i in.);

(2) modyfikacje bezokolicznikowo-modalne: *należy przyjąć* ('ktoś (ja/my) musi przyjąć'), *warto odnotować* ('chciałbym odnotować'), *trzeba pamiętać* ('ktoś (ja/my) musi pamiętać') i in.;

(3) wszystkie przypadki tak zwanej dialezy nacechowanej (Mel'čuk 1998: 163–172; Laskowski 1999; Górski 2008), m.in.:

passivum:

A niektóre badania *prowadzone były* „w sposób niesystematyczny i mało spójny metodologicznie” (S) – ‘ktoś prowadził badania niesystematycznie i niespójnie’;

pseudoreflexivum:

Pisze się o językowych przejawach agresji (S) – ‘ktoś pisze o językowych przejawach agresji’;

bezosobnik:

Szczególnie podkreślano wtedy zagadnienia stylistyczne i normatywistyczne oraz formalno-systemowe (S) – ‘ktoś szczególnie podkreślał wtedy zagadnienia stylistyczne i normatywistyczne oraz formalno-systemowe’.

Do mniej oczywistych sposobów usuwania podmiotu modusowego, bezpośrednio związanych również z inkorporacją modusu, należą nominalizacja, adiektywizacja, adverbializacja i autoryzacja składniowa. Każdy z tych procesów przyczynia się do budowania semantycznej złożoności zdania (polipredykatywności), które na poziomie powierzchniowym pozostaje zdaniem prostym. W tradycji polskiej człony rozbudowujące podstawową strukturę predykatowo-argumentową nazywane są „niepodstawowymi wyrażeniami predykatowo-argumentowymi” (Grochowski 1984: 213–218), „wyrażeniami predykatywnymi nieorzeczeniowymi” (Karolak 2002: 39–52), w lingwistyce rosyjskiej zaś – „komplikatorami” (Zolotova 1982; Kormilicyna 1988). Nas interesować będą tu przede wszystkim takie przypadki, kiedy polipredykatywności towarzyszy również polipodmiotowość: współlistnienie w ramach *dictum* podmiotu dyktalnego i ukrytego podmiotu modusowego.

A. NOMINALIZACJE

W ujęciu składniowym nominalizacja jest „imiennym korelatem propozycji” (Topolińska 1984: 355; Jędrzejko 1993: 46), a w ujęciu tekstowym jest też jednym z najważniejszych środków tekstotwórczych, tu: środkiem tworzenia tekstu naukowego. Wśród cech stylistycznych tekstu naukowego często wymienia się jego charakter imienny, łączący się z wysoką frekwencją występowania w nim nominalizacji. Służy to spełnieniu wymogu maksymalnego informacyjnego nasycenia takiego typu tekstu w związku z jego podstawową funkcją – informacyjną. Co więcej, nominalizacje są również wyrazem dążenia nadawcy „do obiektywizacji myślenia i uwolnienia go od subiektywizmu” (Gajda 1990: 88) – przez usuwanie ze struktury powierzchniowej między innymi podmiotu modusowego, por.:

Oznaczałoby to konieczność poszerzenia dotychczasowych zadań i metodologii głównie przez silniejsze umocowanie celów i instrumentów krytyki społecznej (D) – ‘oznaczałoby to, że (1) ktoś (ja/my) musi poszerzyć dotychczasowe zadania i metodologie, i w tym celu (2) musi silniej umocować cele i instrumenty krytyki społecznej’;

Bez wcześniejszego zdefiniowania tego pojęcia nie da się w sposób sensowny dokonać analizy (M) – ‘jeśli wcześniej ktoś (ja/my) nie zdefiniuje tego pojęcia, ktoś (ja/my) nie będzie mógł w sposób sensowny dokonać analizy’.

Nominalizacje, za których pomocą modus zostaje inkorporowany w *dictum*, przybierają formę utartych połączeń przyimkowo-rzeczownikowych typu: *w obliczu*, *w ujęciu*, *w ocenie*, *z punktu widzenia*, *z perspektywy*, *w postaci*, *w charakterze*, *w przypadku*, *na potrzeby* i in. W części z nich człon rzeczownikowy odsyła do stanowiącego podstawę nominalizacji predykatu: *w ujęciu* – *ujmować*; *w ocenie* – *oceniać*; *w opinii* – *mysleć*, por.:

Analiza języka w mediach *w ujęciu* czysto systemowym może doprowadzić do [...] (S) – ‘Jeśli ktoś (ja/my) będzie ujmować analizę języka w mediach wyłącznie systemowo, to może doprowadzić do [...]’.

Drugą grupę tworzą frazy imienne z implicytnym predykatem: *w ramach – stosować ramy, z perspektywy – stosować perspektywę, w przypadku – rozpatrywać przypadek, na potrzeby – uwzględnić potrzeby* itd., por.:

Pojęcie tożsamości akademickiej wymaga nie tylko rewizji *w świetle* nowych uwarunkowań badawczych (D) – ‘pojęcie tożsamości akademickiej wymaga nie tylko rewizji, jeśli ktoś (ja/my) uwzględni nowe uwarunkowania badawcze’.

B. ADIEKTYWIZACJA I ADWERBIALIZACJA

Przez *adiektywizację* rozumiem kolejny sposób budowania semantycznej złożoności zdania polegający na użyciu konstrukcji imiesłowowej, w której imiesłów został utworzony od predykatu korelatu zdaniowego. Nie każda konstrukcja imiesłowowa służy do degradacji lub usuwania podmiotu modusowego, chodzi przede wszystkim o imiesłowy biernie, por.:

głoszony kryzys humanistyki (D) – ‘kryzys humanistyki, który ktoś (ja/my) głosi’;

napotkane postacie (Ch) – ‘postacie, które ktoś (ja/my) napotkał’.

W tekście naukowym przybierają one często postać utartych zwrotów typu:

wspomniane dwuwyrazowce (Ch), *wybrane tendencje edukacyjne* (D), *przyjęty obecnie model tożsamości akademickiej* (D), *badane zjawiska* (S), *przedstawiony koncept* (S), *wcześniej prowadzone analizy* (S).

Adverbializacja jako proces semantyczno-składniowy i środek budowania semantycznej złożoności zdania polega na użyciu w zdaniu przysłówka, który gramatycznie jest związany z czasownikowym predykatem, semantycznie zaś – z całą strukturą predykatowo-argumentową albo z jednym elementem bazowej propozycji (Grochowski 1984; Degal’ceva 2012). Adverbializacje, za których pomocą modus zostaje inkorporowany w *dictum*, przybierają postać przysłówka, wiążącego się nie z dyktalnym podmiotem, lecz z modusowym, por.:

A niektóre badania *prowadzone były „w sposób niesystematyczny”* (S) – ‘ktoś prowadził badania i robił to niesystematycznie’

vs.:

Jak sprawiedliwie zauważa S. Gajda, [...] (St) – ‘(1) S. Gajda zauważa, że [...] (2) uważam to za sprawiedliwe’.

Sporządzona na podstawie zebranego materiału lista takich przysłówków nie jest długa – są to wskaźniki modalności aksjologicznej typu: *sprawiedliwie/niesprawiedliwie, słusznie/niesłusznie, poprawnie/błędnie*.

C. AUTORYZACJA

Pojęcie *autoryzacji* zostało wprowadzone i szczegółowo opisane przez Galinę A. Zolotową (1973: 263–277) i w zamysle autorki dotyczyło poziomu zdaniowego⁴. Przez *autoryzację* rozumie się

wprowadzenie do zdania, zawierającego tę lub inną informację o obiektywnej rzeczywistości, drugiej warstwy strukturalno-semantycznej, wskazującej na podmiot, „autora” odbierającego, konstatającego lub oceniającego zjawiska rzeczywistości (Zolotova 1973: 263).

Konstrukcje autoryzowane mogą być oddzielone od części dyktalnej – mamy wtedy do czynienia z dyskretnym modusem (*moim zdaniem, według Skubalanki* i in.), ale mogą też być inkorporowane w *dictum*. Są to zdania typu:

Komunikaty medialne *powinno się* rozpatrywać jako komunikaty mieszane (M);

Wybór adekwatnego określenia *wydaje się* obowiązkowo wiązać z ustaleniami teoretycznymi (M);

Język, charakterystyczny dla poszczególnych technologii medialnych, *traktowany byłby* jako bardzo specyficzna praktyka poznawcza (S);

I dotychczasowe próby jego definiowania *okazują się* w dużej mierze niewystarczające (S).

Semantyczną strukturę zdań tego typu można rozpisać w następujący sposób:

Ad. 1. ‘ktoś (ja, my) powinien rozpatrywać/myśleć: komunikaty medialne to komunikaty mieszane’;

Ad. 2. ‘ktoś (ja, my) sądzi/komuś (mnie, nam) się wydaje: wybór adekwatnego określenia obowiązkowo wiąże się z ustaleniami teoretycznymi’;

Ad. 3. ‘ktoś (ja, my) traktowałby/uznałby: język, charakterystyczny dla poszczególnych technologii medialnych, jest specyficzną praktyką poznawczą’;

Ad. 4. ‘ktoś (ja, my) widzi/dostrzega: dotychczasowe próby jego definiowania są w dużej mierze niewystarczające’.

Wyraźnie widoczne są w nich dwa poziomy: tak zwany poziom autoryzujący – modusowy, z usuniętym podmiotem (przed dwukropkiem), oraz poziom dyktalny (po dwukropku). Bez analizy semantycznej, z perspektywy budowy powierzchniowej, inkorporowany modus jest tu prawie niezauważalny.

⁴ *Autoryzacja* prawie natychmiast zwróciła na siebie uwagę badaczy i wyodrębniła się w oddzielny obiekt badań, podobnie zresztą do *metatekstu*, przechodząc jednocześnie z poziomu zdaniowego do tekstowo-dyskursywnego (zob. Gričín 2015).

Modus tekstowy

Transformacje bazowych modeli zdaniowych

Trzecia grupa eksplicytnych konstrukcji modusowych składa się z samodzielnych jednostek predykatywnych – zdań, które mogą mieć różne funkcje w zakresie organizacji zarówno struktury tekstu (sygnały delimitacji), jak i jego treści: sygnalizowanie wprowadzenia hipotezy badawczej, przykładów, wniosków i in., por.:

Zacznijmy od najpopularniejszego terminu (M);

Prześledźmy pokrótce ewolucję sposobu rozumienia językowego obrazu świata (T);

By wyprzedzić zarzuty dotyczące terminologicznych nieporozumień, uściślijmy rozumienie tego terminu (K).

Modus tekstowy również ulega wszystkim przedstawionym powyżej strategiom impersonalizującym, ale często stosowana i najmniej znana jest strategia polegająca na transformacji bazowego modelu zdaniowego. Jest to też swego rodzaju inkorporacja modusu w tkankę tekstową, kiedy tak bardzo upodobnia się on do *dictum*, że staje się prawie niezauważalny.

Przypomnę w tym miejscu, że przez *model zdaniowy* rozumie się strukturalno-semantyczną konstrukcję zdaniową służącą do wyrażania typowego znaczenia (Zolotova 1973; Šmelëva 1988; Novoženova 2001). Dla pojęcia modelu ważna jest korelacja między semantyką a konstrukcją zdaniową: zakłada się, że określona semantyka w pewien sposób „narzuca” formę swojego ujętykowania. Na przykład dla wyrażenia semantyki czynności użytkownicy języka wybiorą zdanie z orzeczeniem czasownikowym (*ktoś robi coś*), dla semantyki charakterystyki – zdanie z orzecznikiem (*ktoś jest jakiś*). Liczba takich konstrukcji zdaniowych jest ograniczona. W rosyjskiej literaturze naukowej liczba modeli zdaniowych waha się od 5 do 11 (zob. Kananowicz 2019). Na potrzeby analizy semantyki tekstu naukowego wyodrębniam 4 takie modele: (1) model czynności, (2) model charakterystyki, (3) model egzystencjalny i (4) model stosunków. Transformacja modelu polega na ujęciu typowej semantyki w nieprzewidzianej do tego formie językowej (składniowej). Na przykład imiesłowowa pasywizacja przekształca model czynności w model charakterystyki: model ten zaczyna wyrażać w tym wypadku niewłaściwą dla niego semantykę czynności. Większość transformacji ma charakter systemowy (regularny), niektóre z nich przedstawiam poniżej:

ktoś pyta (model czynności) – *ktoś zadaje pytanie* (model czynności z analitycznym predykatem) – *zostało zadane pytanie* (model charakterystyki przez pasywizację) – *pada/powstaje pytanie* (model egzystencjalny) – *ktoś ma pytanie* (model stosunków o semantyce posesywności);

badacze się nie zgadzają (model czynności) – *badacze nie są zgodni* (model charakterystyki) – *nie ma zgodności wśród badaczy* (model egzystencjalny/model stosunków o semantyce posesywności);

ktoś chce zbadać coś w swojej pracy (model czynności z modyfikacją modalną) – *istnieje chęć zbadania czegoś w pracy* (model egzystencjalny) – *ktoś ma chęć zbadania czegoś* (model stosunków o semantyce posesywności) – *celem pracy jest zbadanie czegoś* (model stosunków o semantyce identyfikacji).

Por. przykłady z tekstów:

Celem obecnego tekstu jest *przypomnienie* głównych źródeł i etapów w ewolucji tego rodzaju badań nad komunikacją akademicką (D) – ‘w obecnym tekście chcę przypomnieć, jakie były główne źródła i etapy w ewolucji tego rodzaju badań nad komunikacją akademicką’;

To było częstym podejściem w pracach polskich lingwistów (S) – ‘polscy lingwiści często tak do tego podchodzili w swoich pracach’;

Znika tradycyjny podział na producentów i konsumentów znaczeń (S) – ‘ktoś (ja/my) nie dzieli tradycyjnie na producentów i konsumentów znaczeń’.

Jak widać, transformacja modeli jest bardzo dobrym narzędziem zarówno do usuwania podmiotu z warstwy powierzchniowej zdania, jak i do inkorporacji modusu w tkankę tekstową. Co więcej, inkorporowany w ten sposób modus staje się praktycznie niezauważalny, stapiając się z częścią dyktalną tekstu, co daje złudne wrażenie mniejszej „obecności” autora w tekście w porównaniu ze stanem faktycznym. Dopiero analiza semantyczna pozwala na uchwycenie tej części modusu.

Konstrukcje modusowe zdaniowe i tekstowe często tworzą całe bloki – miniteksty zorganizowane wokół oddzielnych sytuacji komunikacyjnych, takie jak na przykład tekst poniżej, dotyczący sytuacji „użycie terminu”:

(1) Na początek *przyjmijmy* nieodzowne ustalenia terminologiczne. (2) Przez reprodukt *będziemy tu rozumieć* jednostkę języka (składnik systemu danego języka etnicznego). (3) *Nas interesować tu będą* głównie reprodukty, mające lub zyskujące status jednostek systemu naszego języka. (4) Reprodukty jednowyrazowe, zwane potocznie wyrazami, *leżą tu poza obszarem naszych zainteresowań*. (5) *Przedmiotem naszego zainteresowania* są reprodukty wielowyrazowe. (6) Gdziekolwiek w niniejszym tekście *będzie mowa* o reproductach, należy mieć na myśli właśnie wielowyrazowce (Ch).

Stosując opisaną powyżej metodologię, znajdziemy modus w każdym zdaniu tego fragmentu: w zdaniu (2) będzie to modus zdaniowy inkorporowany z użyciem autoryzacji (‘rozumieamy/sądzimy: reproduct jest jednostką języka’), w pozostałych zdaniach mamy do czynienia z modusem tekstowym: w zdaniu (1) z obecnym podmiotem modusowym (‘my’), w zdaniach (3)–(5) ze zdegradowanym/usuniętym podmiotem modusowym przez transformację modeli bazowych:

Nas interesować tu będą głównie reproduktury [...] – ‘my będziemy się interesować głównie reproduktami’;

Reproduktury jednowyrazowe leżą tu poza obszarem naszych zainteresowań – ‘nie będziemy się interesować reproduktami jednowyrazowymi’;

Przedmiotem naszego zainteresowania są reproduktury wielowyrazowe – ‘będziemy interesować się reproduktami wielowyrazowymi’;

Gdziekolwiek w niniejszym tekście będzie mowa o reproduktach [...] – ‘gdziekolwiek w niniejszym tekście będziemy mówić o reproduktach’.

Mamy tu również adiektywizację (zwane potocznie wyrazami) oraz modyfikację modalno-bezokolicznikową (*należy mieć na myśli*).

Tego typu modusowe miniteksty w badanym materiale są zorganizowane wokół modusu intelektualnego w jego postaci metatekstowej – są to komentarze autora odnośnie do czynności wykonywanych z tekstem, nazywanie i wyliczanie operacji logicznych i in. Są one integralną częścią tekstu głównego stanowiącego *dictum*. W związku z integralnością i nieusuwalnością komentarzy modusowych można by pokusić się o stwierdzenie, że intelektualny modus tekstu naukowego staje się jego wtórnym *dictum*.

Podsumujmy powyższe rozważania. Jeśli potraktujemy inwariant modusu przedstawiony w koncepcji T.V. Šmelëvej jako płaszczyznę odniesienia dla realizacji modusowych w badanych tekstach, to okaże się, że ustalona dla niego inwariantowa potencjalność „nie działa” w wypadku tekstów naukowych⁵. Dążąc do przestrzegania zasad „kodeksu zachowań werbalnych” – „bądź logiczny, konsekwentny, rozumiały, oddzielaj wypowiedzi własne od cudzych” – autor tekstu naukowego nieustannie wprowadza do niego komentarz modusowy. Z tego punktu widzenia można mówić o znaczącej eksplicytności modusu tekstu naukowego; można też zakładać, że jest to jego szczególna właściwość i wyznacznik.

Na podstawie zebranego materiału można również stwierdzić, że modus tekstu naukowego jest eksplikowany na poziomie zdaniowym albo w dyskretnych konstrukcjach modusowych, albo w konstrukcjach inkorporowanych, na poziomie tekstowym zaś – w postaci oddzielnych zdań.

Inkorporacja modusu jest ściśle powiązana z dążeniem autora do impersonalizacji tekstu naukowego, w związku z czym te dwie intencje łączą się w jedną – impersonalizująco-inkorporującą. Na poziomie zdaniowym środkami impersonalizująco-inkorporującymi są takie procesy, jak nominalizacja, adiektywizacja, adverbializacja i autoryzacja, na poziomie tekstowym – transformacje modeli zdaniowych.

⁵ Wydaje się, że prawidłowość ta dotyczy wszystkich tekstów należących do dyskursu naukowego, niezależnie od obszaru nauki. Potwierdzają to m.in. badania z zakresu metatekstu w tekstach nauk ścisłych Urszuli Gajewskiej (2004), w których baza eksplicytnych jednostek metatekstowych i modalnych jest równie pokaźna jak w badanych tekstach z obszaru humanistyki.

Zastosowana metodologia pozwala odkrywać modus tam, gdzie go na pierwszy rzut oka nie ma. Przy takim podejściu już na tym etapie badań można zakładać, że modus tekstu naukowego stanowi nie mniej znaczącą jego część niż *dictum*: konstruowanie tekstu, opis etapów badań, komentarze do słów własnych i innych są równie ważne jak same badania. W tym sensie można mówić o tym, że w tekście naukowym pierwotny modus staje się wtórnym *dictum*.

Przedstawiona tu analiza może być podstawą porównania pod względem realizacji kategorii modusu tekstów o innej przynależności dyskursywnej, porównań międzyjęzykowych i przekładowych. W pracy został również przedstawiony inwentarz środków służących do degradacji/usuwania podmiotu modusowego z tkanki tekstowej, co umożliwia, moim zdaniem, rozwinięcie zagadnień związanych z kategorią tekstu, nazywaną bezosobowością/impersonalnością.

Źródła

- Ch: W. Chlebda, *Nieautomatyczne drogi dochodzenia do reпродукtów wielowyrzawowych*, [w:] W. Chlebda (red.), *Na tropach reпродукtów. W poszukiwaniu wielowyrzawowych jednostek języka*, Uniwersytet Opolski, Opole 2010, s. 15–36.
- D: A. Duszak, *Wielogłosowość języków nauki a tożsamość akademicka w świetle lingwistyki stosowanej*, [w:] A. Duszak, A. Jopek-Bosiacka, G. Kowalski (red.), *Tekst naukowy i jego przekład*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”, Kraków 2015, s. 79–106.
- D-N: I. Duraj-Nowosielska, *Robić coś i coś powodować. Opozycja agentywności i kauzatywności w języku polskim*, Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2007.
- K: D. Kępa-Figura, *Sukces w komunikacji medialnej a genologiczne uwarunkowania współpracy językowej*, „Język Polski” XCVI, z. 2, s. 38–50.
- M: J. Maćkiewicz, *Jak można badać przekazy multimodalne*, „Język Polski” XCVI, z. 2, s. 18–27.
- S: B. Skowronek, *O nowej koncepcji badań polszczyzny medialnej*, „Język Polski” XCIV, z. 1, s. 29–36.
- St: A. Starzec, *Współczesna polszczyzna popularnonaukowa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 1999.
- T: R. Tokarski, *Od językowego obrazu świata do obrazów świata w języku*, „Język Polski” XCVI, z. 2, s. 28–37.

Bibliografia

- Arutúnova N.D. (otv. za vyp.) 1987: *Propozitional'nye predikaty v logičeskom i lingvističeskom aspekte. Tezisy dokladov rabočego sovešaniâ*, Moskva.
- Arutúnova N.D. 1988: *Typy Źykovyh značenij: Ocenka. Sobytie. Fakt*, Nauka, Moskva.
- Arutúnova N.D. 2009 (1976): *Predloženie i ego smysl. Logiko-semantičeskie problemy*, URSS, Moskva.
- Bartmiński J., Niebrzegowska-Bartmińska S. 2009: *Tekstologia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Degaľceva A.V. 2012: *Adverbializaciâ kak sposob usložneniâ semantiki predloženiâ, avtoreferat dissertacii na soiskanie učenoj stepeni kandidata filologičeskih nauk*, Saratov.
- Dobrzyńska T. 1978: *Delimitacja tekstu pisanego i mówionego*, [w:] M.R. Mayenowa (red.), *Tekst, język, poetyka. Zbiór studiów*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, s. 101–118.
- Dönninghaus S. 2005: *Die Vagheit der Sprache: Begriffsgeschichte und Funktionsbeschreibung anhand der tschechischen Wissenschaftssprache*, Harrassowitz, Wiesbaden.
- Fedosůk M.Ů. 2013: *Sintaksis sovremennogo russkogo Źyka, učebnoe posobie*, INFRA-M, Moskva.
- Gajda S. 1982: *Podstawy badań stylistycznych nad językiem naukowym*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa–Wrocław.
- Gajda S. 1990: *Współczesna polszczyzna naukowa. Język czy żargon?*, Instytut Śląski, Opole.
- Gajewska U. 2004: *Metatekstemy w języku nauk ścisłych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.

- Gak V.G. 1987: *O logičeskom isčislenii semantičeskich tipov propozicional'nyh glagolov*, [w:] N.D. Arutūnova (otv. za vyp.), *Propozicional'nye predikaty v logičeskom i lingvističeskom aspekte. Tezisy dokladov rabočego sovešaniâ*, Moskva, s. 38–40.
- Gak V.G. 1998: *Âzykovye preobrazovaniâ, Âzyki russkoj kul'tury*, Moskva.
- Górski R.L. 2008: *Diateza nacechowana w polszczyźnie. Studium korpusowe*, Lexis, Kraków.
- Grochowski M. 1984: *Składnia wyrażeń polipredykatywnych (Zarys problematyki)*, [w:] Z. Topolińska (red.), *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, s. 213–299.
- Grochowski M. 2017: *Ewolucja metodologii składni polskiej. Refleksje po 30 latach od wydania GWJPS*, „Linguistica Copernicana”, nr 14, s. 197–221.
- Grzegorzczkova R. 1995: *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Grzegorzczkova R. 1996: *Wykłady z polskiej składni*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Gričín S.V. 2015: *Mnogoaspektnyy analiz avtorizatsii v nauchnom tekste*, „Vestnik Permskogo universiteta. Rossijskaya i zarubezhnaya filologiya”, vyp. 3(31), s. 13–22.
- Jędrzejko E. 1993: *Nominalizacje w systemie i w tekstach współczesnej polszczyzny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Jędrzejko E. 2002: *Problemy predykcji peryfrastycznej. Konstrukcje – znaki – pojęcia*, Gnome, Katowice.
- Kananowicz T. 2018: *Sub'ektnaâ struktura naučnogo teksta*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, nr 53, s. 115–132 (online: <https://doi.org/10.11649/sfps.2018.009>, dostęp: 1.09.2020).
- Kananowicz T. 2019: *Model' predloženiâ v sintaksičeskich teoriâh*, [w:] T. Kananowicz, A. Klimkiewicz (red.), *Porządek słów. Gramatyka. Tekst. Styl. Dyskurs. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Zoi Nowożenowej z okazji 45-lecia pracy naukowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk, s. 68–77.
- Kananowicz T. 2020: *Kategoriâ bezličnosti v lingvističeskich issledovaniâh. Paradigmy interpretacii*, „Roczniki Humanistyczne” LXVIII, z. 7, s. 145–168.
- Karolak S. 2002: *Podstawowe struktury składniowe języka polskiego*, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa.
- Kiklewicz A., Korytkowska M. (red.) 2010: *Podstawowe struktury składniowe współczesnych języków słowiańskich: białoruski, bułgarski, polski*, Centrum Badań Europy Wschodniej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn.
- Kormilicyna M.A. 1988: *Semantičeski osložnēnoe (polipropozitivnoe) prostoe predloženie v ustnoj reči*, Izdatel'stvo Saratovskogo universiteta, Saratov.
- Korytkowska M., Małdźiewa W. 2002: *Od zdania złożonego do zdania pojedynczego. Nominalizacja argumentu propozycjonalnego w języku polskim i bułgarskim*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń.
- Kotūrova M.P. 2010: *Stilistika naučnoj reči*, Akademiâ, Moskva.
- Kotūrova M.P., Baženova E.A. 2007: *Kul'tura naučnoj reči. Tekst i ego redaktirovanie*, Flinta, Nauka, Perm'.
- Kožina M.N. (red.) 2003: *Stilističeskij ěnciklopedičeskij slovar'*, Flinta, Moskva.
- Laskowski R. 1999: *Kategorie morfologiczne języka polskiego – charakterystyka funkcjonalna*, [w:] R. Grzegorzczkova, R. Laskowski, H. Wróbel (red.), *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 151–224.
- Melčuk I.A. 1998: *Kurs obšej morfologii*, t. 2, cz. 2: *Morfologičeskie značeniâ*, perevod s francuzskiego V.A. Plungāna, Âzyki russkoj kul'tury, Moskva–Vena.
- Mikołajczak S. 1991: *Metatekst w tekście humanistycznych prac naukowych*, „Studia Polonistyczne”, t. XVI/XVII, Poznań, s. 147–173.
- Mindak J. 1983: *Peryfrastyczne konstrukcje predykatywne z parafrazą przymiotnikową (na materiale polskim, serbsko-chorwackim i macedońskim)*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław.
- Novoženova Z. 2001: *Russkoe glagol'noe predloženie. Struktura i semantika*, Pomorska Akademia Pedagogiczna w Słupsku, Słupsk.
- Ożóg K. 1990: *Leksykon metatekstowy współczesnej polszczyzny mówionej. Wybrane zagadnienia*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków.
- Piekarczyk D. 2015: *Frazeologizmy w funkcji metatekstowej – słów kilka o ich semantyce i pragmatyce*, [w:] D. Bralewski (red.), *Problemy frazeologii europejskiej X*, Oficyna Wydawnicza Leksem, Łask, s. 67–83.
- Pisarkowa K. 1975: *Składnia rozmowy telefonicznej*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Polański K. (red.) 1993: *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Russel B. 1956: *Logic and knowledge*, Allen & Unwin, London.

- Skubalanka T. 1991: *Wprowadzenie do gramatyki stylistycznej języka polskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Skubalanka T. 2001: *Podstawy analizy stylistycznej: rozważania o metodzie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Šmelëva T.V. 1984: *Smyslovaâ organizaciâ predloženiâ i problemy modal'nosti*, [w:] E.V. Klobukov (red.), *Aktual'nye problemy russkogo sintaksisa*, Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta, Moskva, s. 78–100.
- Šmelëva T.V. 1988: *Semantičeskij sintaksis. Tekst lekcij*, Krasnojarsk.
- Šmelëva T.V. 1995: *Sub'ektivnye aspekty russkogo vyskazyvaniâ*, Moskva.
- Šmelëva T.V. 2006: *Tekst kak ob'ekt grammatičeskogo analiza. Učebno-metodičeskoe posobie*, Krasnojarsk.
- Starzec A. 1994: *Metatekst w tekstach popularnonaukowych i naukowych*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu”, t. 15, s. 55–77.
- Starzec A. 1999: *Współczesna polszczyzna popularnonaukowa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole.
- Topolińska Z. 1984: *Składnia grupy imiennej*, [w:] Z. Topolińska (red.), *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Topolińska Z. (red.) 1984: *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Wajszczuk J. 2005: *O metatekście*, Katedra Lingwistyki Formalnej Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Warchał K. 2015: *Certainty and doubt in academic discourse. Epistemic modality markers in English and Polish linguistics articles*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Wierzbicka A. 1971: *Metatekst w tekście*, [w:] M.R. Mayenowa (red.), *O spójności tekstu*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, s. 105–121.
- Zolotova G.A. 1973: *Očerki funkcional'nogo sintaksisa russkogo Źyka*, Nauka, Moskva.
- Zolotova G.A. 1982: *Kommunikativnye aspekty russkogo sintaksisa*, Nauka, Moskva.
- Zolotova G.A., Onipenko N.K., Sidorova M.Ū. 2004: *Kommunikativnaâ grammatika russkogo Źyka*, Nauka, Moskva.
- Żabowska M. 2009: *Hierarchia wyrażeń metatekstowych*, „Linguistica Copernicana”, nr 2(2), s. 179–189.
- Żmigrodzki P. 2000: *Właściwości składniowe analitycznych konstrukcji werbo-nominalnych w języku polskim*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.

Summary

Modus framework of an academic text. Proposal of description methodology (based on texts from the humanities)

Keywords: modus, dictum, explication of modus, incorporation of modus, modus subject.

In the article the author attempts to describe the specificity of the modus frame of the academic texts analyzing the means of modus explication and modus subject explication. As the analysis shows, the modus in the academic text is almost always explicit – either in distinct explicit modus construction, or in incorporated constructions. Incorporation of the modus is very closely related to the author's intention to impersonalize the academic narration, thus both intentions become combined into one – impersonalizing and incorporating strategy. Incorporation of the modus can be provided on the sentence level (nominalizations, authorization) and on the text one (transformation of the sentence model).